

որոնց նպատակն եղած է ամբողջացնել եւ ուղղել գործոյն թերութիւնքն եւ անձրու-
թիւնք ըստ նորագոյն ուսումնասիրութեանց,
սակաւնաբեր տաճանի եւ աւելի տարիները՝
բնակ առաջին յօրուածներու վրայ, շատ կե-
տեքու մէջ պիտի լուսաւորէին հեղինակը՝ յե-
րեան հանելով նորատես աղբիւրներ եւ հետա-
զոտութիւններ: Հին կարծեաց փոփոխութիւն-
ըստ յաճախ տեղի ունեցած են ճշմարտաւէր
հեղինակին քով, որ յընթաց գործոյն ամէն
առթի մէջ շեղումներով սովոր էր արդէն ան-
դորադառնալ նախընթաց գրածներուն եւ ուղղել
ու ճշգրէլ:

Ներկայ հատրիս մէջ աչքի կը դարնէ
իրբեւ նորութիւն յատկապէս "Վարդապետու-
թիւնք, սովորութիւնք եւ հրահանգք Հայ եկե-
ղեցոյն մանաւարապէս Դ. եւ Ե. դարուն" (էջ
553 - 643), ուր ամբողջութեամբ գեղեցիկ յօր-
նուածութեամբ մը ամէն կարեւորները: Ասոր կը
յայտարարէ "Եւրոպայութիւն եւ վերջ Կիւիկի-
թագաւորութեան քաղաքական եւ եկեղեցական
պատմութեան" (էջ 644 - 753), որով կ'ամբող-
ջացնէ նախընթաց տեղեկութիւնքը՝ յատկա-
պէս օգտուելով նոր լոյս տեսած Recueil de
l'Hist. des Croisades. Document armenien II.
Հատրէն: Ամենէն վերջը կցած է "պատմութիւն
քննական եւ ամբողջացողիչ հին Հայաստանի
ըստ նորագոյն հետազոտութեանց եւ ոչ-Հայ-
կական աղբիւրաց, ի սկզբանէ անտի ծագման
մինչեւ Դ. դարու կեսը յետ Քրիստոսի" (էջ
755 - 811):

Յարգելի Հեղինակին աշխատասիրութեան
առաջին մասը (էջ 1—167), այս է մինչեւ
1100 Յ. Բ. Հայոց քաղաքական եւ եկեղեցա-
կան պատմութիւնը չի զարթոնցաներ մեծ
հետաքրքրութիւն մեղէ համար, քանի որ հոս
հեղինակն առաւելապէս հայերեն ծանօթ գրու-
թիւններէ օգտուած է եւ այն ոչ քննութեամբ:
Թեեւ բոլորովին խոտելի ալ չէ. ինչպէս կը տես-
նուի Հեղինակին անմատչելի ծնացած է "Հանգի-
ւմտեայ", ուսումնասիրութիւն, որով շատ խնդր-
ներ, որոնք հոս իրենց լուծումը գտած են վաղ
խի, Հեղինակէն կրկին քննութեան առնուած
են զուր տեղ եւ երբեմն ալ անձիշդ եզրա-
կացութեամբ:

Բայց շատ ընտիր է եւ կարելի է ըսել՝ իւր
տեսական մէջ առաջին յաջող փորձը, գործոյն
Բ. մասը, ուր Կիւիկեան շրջանի Հայոց քաղաքա-
կան եւ եկեղեցական պատմութիւնը (1100 -
1400) կ'ուսումնասիրուի հայ-լատին-յոյն-արաբ

եւ գաղղիերէն աղբիւրներու հետեւողութեամբ:
Եւ այս մասը գործոյն մէջ ընդարձակագոյն տեղն
ալ գրաւած է (էջ 168—400, 544—753):

Ինչպէս նախորդ մասին մէջ, նոյնպէս հոս
մեծ ճշգրութեամբ նշանակուած են ամէն անգամ
աղբիւրներու տեղը, ուսկից օգտուած է, որով
մեծ արժանիք կը ստանայ գործն եւ դիւրութիւն
տրուած կ'ըլլայ ապագայ քննիչներու: Հայոց
պատմութեան անդրագոյն հետազոտութեան
համար:

Կրնանք բնել վատահարար թէ Fr. Tourne-
bize այս երկասիրութեամբ պատուաւոր դիրք
կը ստանայ հայագէտներու թուին մէջ եւ կը
թողու զմեզ ընդ միշտ երախտագէտ զգածման
մէջ առ ինքն: Իրբեւ տրիտուր իւր հայասի-
րութեան պարտք կը համարիմ յանձնել գործս
չերմայէս ամէն անոց, որոնք հետաքրքիր են
ազգային պատմութեանց եւ հետամուտ՝ հետա-
զոտութեանց: Կը մաղթենք նաեւ հեղինակին՝
նման երկեր: Աննաւանդ երկրորդ աւելի խա-
մեալ հրատարակութիւն առաջիկայիս:

Ն. Ն. ԱՅՈՆԻՆ

CHIRVANZADE: La Possédée, traduit de l'ar-
ménien par A. Tchobanian. Préface par Fr. Macler.
Paris, E. Leroux, 1910, 8°, pp. XIII + 188. Prix 3 fr.

Հայ վիպագիր Շիրվանզադէի յաջող
վեպիներէն մին էր "Յուսազարը. հոգեբանա-
կան ուսումնասիրութիւնը, ուր այնպէս զգայուն
նկարագրուած է հայ ժողովրդեան հոգեբանու-
թիւնն բնական երեւութի մը առջեւ, զոր հի-
ւանդագինն Սոնա կ'ընծայէր:

Հայ բնագրին ապաւորութիւնն ամենայն
նրբութեամբ կը թողու մեր վրայ նաեւ գաղղիե-
րէն թարգմանութիւնս Ա. Զօպանեանի վարժ
գրչէն:

Յուսաջարանին մէջ Ֆր. Մակլէր կու տայ
համաձայն ակնարկ մը Հայ ընդհանրապէս նոր
գրականութեան եւ մանաւորապէս Շիրվան-
զադէի գործունէութեան վրայ: Աւրախալի է
ըսել որ հատորովս սկիզբ կը գրուի E. Leroux
գրաժառանգին քով "Հայկական Մատենագա-
րանի" (Petite Bibliothèque Arménienne)
խնամք Ֆր. Մակլէրի: Կը մաղթենք ամենայն
յաջողութիւն:

* *

